

Archeologický výzkum v Chrudimi v roce 1996

JAN FROLÍK – JIŘÍ SIGL

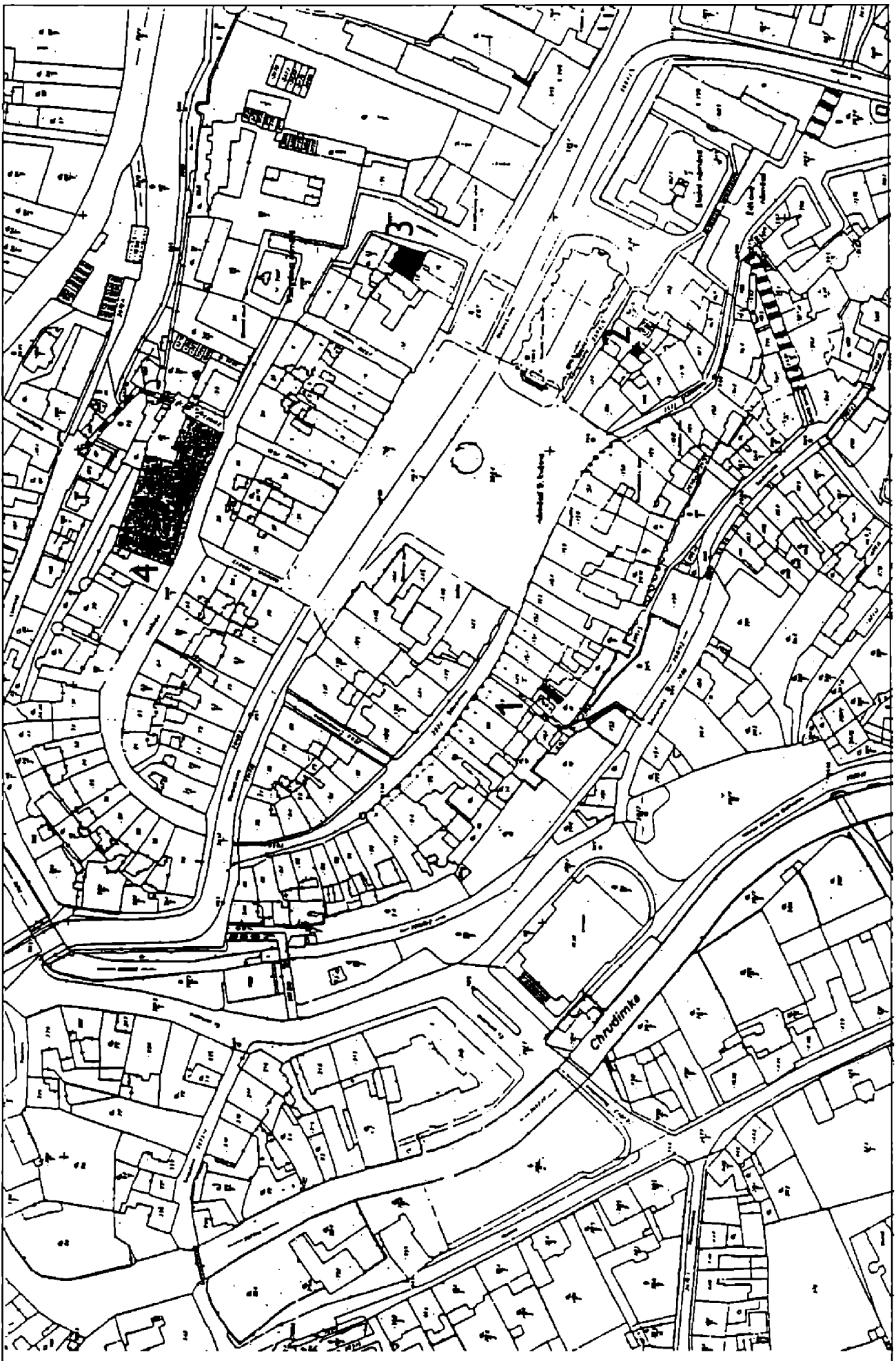
S městem Chrudimí se nesetkáváme na našich konferencích poprvé. Tato lokalita je od roku 1981 předmětem poměrně soustředěné pozornosti, která podstatně prohloubila znalosti o středověkých počátcích, vývoji a proměnách tohoto východočeského centra (Frolík–Sigl 1985, 1994, 1995, 1996). Než se budeme zabývat základní informací o dosud nejrozsáhlejším archeologickém výzkumu, který zde byl podniknut, dovolíme si jednu zdánlivě nesouvisející odbočku.

Dlouhodobá přítomnost v určitém městě samozřejmě umožňuje sledovat jeho současné proměny a také se vyjádřit k některým aspektům památkové péče. Chrudimí se nikdy nedostalo nějaké zvláštní památkové ochrany, nebyla zde např. vyhlášena městská památková rezervace (a za současného stavu lze říci, že zřejmě už nikdy nebude), přestože řada památkářů nepochybuje o kvalitách místního památkového fondu. Můžeme snad považovat zdejší vývoj za průměrný příklad. Závěry ovšem budou mírně řečeno znepokojivé.

Podle nejstarší mapy zachycující popisná čísla jednotlivých domů z roku 1826 (uložena ve sbírkách Okresního musea v Chrudimí) mělo chrudimské městské jádro (tedy vlastní středověké město v hradbách) celkem 140 popisných čísel – domů. Pokud vyloučíme z našich úvah některé razantní přestavby druhé poloviny 19. století, které vždy uchovaly alespoň část původní dispozice, můžeme konstatovat, že dodnes zaniklo či bylo v úplnosti nahrazeno novostavbou celkem 28 domů (podkladem byl kromě vlastního vyhodnocení také pasport SÚRPMO – Líbal–Macháčková 1970). Varující je celkový trend. Do roku 1945 to bylo celkem 15 domů, zatímco jen za posledních 10 let sedm (to je 5 % původního počtu). Není známo, že by památkové orgány byly alespoň v jediném případě proti připravované demolici, přestože často šlo o zajímavé stavby. Varující je také skutečnost, že pouze ve dvou případech (z 13 po roce 1960) byl před zánikem objektu proveden stavebněhistorický průzkum (čp. 37/I, 86/I). Stavebněhistorický průzkum, ale ani jednoduchý plán nebyl zhotoven, ani v případě domu, který dosud figuruje na plánech městské památkové zóny jako objekt navržený k památkové ochraně (čp. 39/I), i když se před rokem 1986 kvůli zanedbané údržbě zřítíl. Přestože v popsané situaci hrají roli různé aspekty, nelze se ubránit dojmu, že jak výkonné, tak odborné složky památkové péče zde cosi zanedbaly.

Letošní archeologický výzkum vstupoval na plochu připravenou pro terénní práce výše zmíněnými okolnostmi. V rozsáhlé proluce (1 450 m²) po šesti zbořených domech (čp. 37/I–42/I) ve Filištině ulici se připravuje výstavba nové budovy Okresního archivu. Naskytla se ojedinělá (a v jádru Chrudimí zřejmě také poslední) příležitost vyřešit na větší ploše některé dosud nejasné otázky chrudimské minulosti, jakož i získat dostatečně rozsáhlé a kvalitní soubory pro rekonstrukci zdejší středověké každodennosti. Dosavadní výzkumy městských parcel či jejich částí (Štěpánkova čp. 85/I v letech 1989/90 – Frolík–Sigl 1990, 1992; Komenského čp. 59/I v roce 1994 – Frolík 1995; Hradební čp. 14/I v roce 1994 – Sigl 1995) a ani záchranné akce na centrálním náměstí (1981–1984, 1994–5 – Frolík–Sigl 1994) tuto možnost neměly (obr. 1).

Poloha zkoumané plochy na okraji ostrožny dávala naději vyřešit otázku nejstaršího opevnění, tj. pravěkého a především středohradištního, jehož existenci naznačil již zmíněný výzkum ve Štěpánkově ulici čp. 85/I. Otázky spojené s vývojem vrcholně středověkého města sliboval zodpovědět výzkum dvorků za zbořenými domy. Na výzkum vlastní plochy

Obr. 1. Chrudim. Historické jádro města s vyznačenou polohou jednotlivých výzkumů. 1 – Štěpánkova čp. 85/I; 2 – Komenského čp. 59/I; 3 – Hradební čp. 14/I; 4 – Filištná čp. 37/I–42/I. Kreslil J. Frolík.

domů jsme z kapacitních důvodů museli rezignovat. Pouze u čp. 37/I je k dispozici stavebněhistorický průzkum, který v tomto nenápadném objektu odkryl kvalitní gotickou dispozici (Lancinger–Muková 1995). V případě sousedního čp. 38/I (popis domu z roku 1926 – Pochobradský 1926 zmiňuje dva gotické portály a konstatuje: „Pod dnešní fasádou lze téměř s jistotou očekávat pozdně gotická ostění okenní“) bylo před jeho zbořením v roce 1993 Památkovým ústavem v Pardubicích pořízeno zaměření a fotodokumentace, ale obojí je nezvěstné. Dům čp. 39/I, navrhovaný před svým zřícením k památkové ochraně, je znám jen díky existenci demoličního plánu z roku 1986 (uložen v archivu Stavebního úřadu MÚ Chrudim). Sousední dva domy čp. 40/I a 41/I, zbořené záhy po čp. 39/I, postrádají i tuto dokumentaci. Pro nás je důležitá informace z popisu z roku 1926 (Pochobradský 1926), že dům čp. 41/I nebyl ve své přední části při uliční čáře jako jediný z popisované skupiny podsklepen. Poslední dům, nárožní čp. 42/I, je na tom z hlediska dokumentace nejhůře. Neexistuje plán, který by odpovídal popisu z roku 1926 a i úřední dokumentace (archiv Stavebního úřadu MÚ Chrudim) konstatuje, že dům byl zbořen „kolem roku 1962“. Za žádoucí lze pokládat výzkum plochy domu čp. 41/I, kde by jeho přední, v době zániku nepodsklepená část, mohla skrývat části nejstarší dispozice po založení města. Další sondáž by mohla proběhnout na ploše domu čp. 39/I, kde lze vystopovat zadní polozahloubenou gotickou komoru, kterou registrujeme ve třech domech (čp. 37/I, 38/I, 39/I). Výzkum by se měl vyjádřit především k otázce stáří tohoto prostoru.

Vlastní archeologický výzkum byl po peripetiích se zajišťováním finančních prostředků zahájen na počátku července 1996. Předkládané sdělení seznamuje předběžně s výsledky terénní aktivity na dvorcích zaniklých čp. 37/I, 38/I a 40/I (sondy A až F), tj. na 3/5 plochy, kterou je třeba podrobit výzkumu.

Podloží je na celé ploše vrstva spraše, překrývající slínové skalní podloží. Jako nejstarší sídlištní aktivitu registrujeme na zkoumané ploše silné souvrství slezskoplatěnické kultury s četnými objekty, podporující svou intenzitou hypotézu o existenci hradiště tohoto období na chrudimské ostrožně. Pozůstatky opevnění však výzkum zatím nezachytil.

Pak následuje v osídlení velmi dlouhý hiát. Přes několikrát vyslovenou skepsi (např. Frolík 1983) se v posledních letech dařilo pozvolna posilovat hypotézu o existenci významného středohradištního osídlení pravděpodobně charakteru hradiště (Frolík–Sigl 1994). Nečekaně ji potvrdil nález příkopu. Jeho šířka činila cca 4 metry a hloubka, která mírně kolísá, se pohybuje kolem 2 metrů. Zařazení příkopu do 9.–10. století potvrzuje kromě keramiky také nález unikátního křížku ze železa, zdobeného vývalky a rytým ornamentem. Provenience předmětu není před dokončením konservace zřejmá, nepochází však z našeho území. Rozhodně se jedná o významný doklad dálkových kontaktů a svědectví o fungování Trstenické stezky také v tomto období.

Celková podoba opevnění je ještě otázkou dalšího výzkumu, nevíme zatím jaká konstrukce příkop na vnitřní straně doplňovala. Zajímavá je poloha samotného příkopu. Je totiž vyhlouben několik metrů od poměrně ostré hrany chrudimského ostrohu, který zde velmi prudce spadá do nivy řeky Chrudimky. Vzhledem ke konfiguraci terénu bychom spíše očekávali val na hraně ostrohu. Co vedlo k odlišnému řešení bude velmi obtížně zjištělné. V každém případě jsme dosud nezaznamenali středohradištní objekt či vrstvu v pruhu terénu mezi příkopem a hranou ostrožny.

Další etapa osídlení je již spojena s existencí mladohradištního přemyslovského hradiště jako centra hradské správní soustavy. Jeho opevnění bylo tvořeno valem, z něhož se dochoval jen nepatrný fragment zadní části. Zadní stěnu tvořily vodorovně položené trámy zasunuté za poměrně mohutné kůly. Vlastní těleso valu i s čelní částí podlehlo mladším planýrkám. Negativním svědectvím o existenci valu je téměř úplná absence starších vrstev v prostoru za ním, zatímco pod ním se tyto vrstvy dochovaly. Předpokládáme, že byly použity na nasypání valového tělesa. Díky skutečnosti, že destrukce valu vyplnily depresi, která zůstala po z větší části zaplněném středohradištním příkopu, víme, že val byl nejméně dvakrát postižen ohněm. Starší požár lze předběžně datovat do 11. století, mladší pak do

století 12. Toto datování je v souladu se zjištěními na opačné straně ostrohu, v již zmíněném čp. 85/I ve Štěpánkově ulici (Frolík–Sigl 1992). Za valem se postupně vytvořilo mohutné sídlištní souvrství o mocnosti přesahující 150 cm.

Ve 13. století se nárůst terénu uzavírá planýrkou, kterou spojujeme s terénními úpravami souvisejícími se založením města. Úpravy provází postavení městské hradby z nekvalitní opuky o síle 1,5 až 2 metry. Terénní konfigurace naznačuje, že hradba byla jen minimálně zahlobena (jen asi 20 cm) do rozvezeného valu či pravěkých vrstev. Terénní nárůst během celého středověkého období, kdy se zkoumaná plocha stala dvorky za domy, stojícími v čele parcel, byl jen minimální (cca 50 cm). Nevelká plocha dvorků také znamenala, že nebyly zřejmě příliš využívány k hospodářské či řemeslnické činnosti, neregistrujeme zde žádné zděné či dřevěné stavby. Jedinou výjimkou je pec ze zaniklým čp. 38/I. Pec vyzděná z opuky, cihel a křemenných valounů, kterou datujeme do 15. století, byla nejméně jednou upravována. Pec nesloužila řemeslnické činnosti, která ponechává lehkou identifikovatelné stopy (práce s kovem, hrnčičství apod.). Zbylé zjištěné objekty tvoří prakticky jen odpadní jímky, dávající zatím nebyvalou možnost vzhledu do každodenního života Chrudimi. Zřejmě bez nějakých pravidel či vývojových tendencí byly hloubeny jímky vyzděné kamenem či jen vydřevěné. Prosté jámy byly užívány snad jen v nejstarším období. Jímky pokrývají období přelomu 13. a 14. století až 17. století, pokud pomineme jedinou odpadní jámu s materiálem 19. století. Tuto periodu pokrývá 5 až 6 jímek na jeden dvorek. Zejména starší jímky dosahovaly značných hloubek (až 7 metrů), v některých případech registrujeme i druhotné využívání, kdy byl odpad umísťován do deprese, vzniklé sleháváním zásypu starší jímky. Konkrétní obsah může být jenom letmo zmíněn, převažuje keramika (dosud mj. více než 100 celých nádob), získaný soubor skla je největším ve východních Čechách. Některé jímky poskytly také organický materiál (dřevo, kůže), velmi chudé jsou však na kovový materiál.

Otázka, kdy vznikla na zkoumaných parcelách regulérní domovní zástavba, nebyla zatím řešena. Předpokládá se, že kamenné domy byly stavěny až během 14. století, nicméně dochované či ze sporé dokumentace známé architektonické detaily (především dveřní portály – Chytil 1900, Pochobradský 1926) lze datovat až do 15. či 16. století.

Letošní výzkum v Chrudimi již přinesl velmi kvalitní soubor materiálu pro poznání života středověkého města, přesahující svým významem východní Čechy. Předpokládáme, že v Chrudimi již nemůže být pravděpodobně překonán, bude-li památková péče fungovat alespoň na minimální úrovni. V současné době totiž neexistuje v chrudimském městském jádru další podobná proluka. Předpokládáme tudíž, že se rozsáhlejší terénní aktivita v této lokalitě uzavírá. Rozhodně však nekončí zpracování nálezového fondu, který slibuje poskytnout nebyvalé detailní vhléd do života chrudimských měšťanů ve středověku.

Literatura

- FROLÍK, J., 1983: K počátkům Chrudimi, *Archeologické rozhledy* XXXV, 517–539.
- FROLÍK, J., 1995: Předběžná zpráva o záchranném archeologickém výzkumu v Komenského ulici čp. 59 v Chrudimi (stavba trafostanice), *Zpravodaj muzea v Hradci Králové* 21, 73–81.
- FROLÍK, J.–SIGL, J., 1985: K počátkům města Chrudimi, *Archaeologia Historica* 10, 175–180.
- FROLÍK, J.–SIGL, J., 1990: Zjišťovací výzkum v Chrudimi-Štěpánkově ulici čp. 85 v Chrudimi v roce 1989, *Zpravodaj Krajského muzea východních Čech* 17/1, 66–69.
- FROLÍK, J.–SIGL, J., 1992: Pokračování zjišťovacího výzkumu ve Štěpánkově ulici čp. 85 v Chrudimi v roce 1990, *Zpravodaj Krajského muzea východních Čech* 18, 69–72.
- FROLÍK, J.–SIGL, J., 1994: New Facts on the Settlement on the Central Hilltop of the Town of Chrudim. Rescue Survey of 1982–1984, *Památky archeologické* LXXXV, 111–131.
- FROLÍK, J.–SIGL, J., 1995: Změny městské parcelace v Chrudimi (Štěpánkova ulice čp. 85), *Archaeologia Historica* 20, 133–140.
- FROLÍK, J.–SIGL, J., 1996: Die Chrudimer Siedlung beim Hl. Kreuz und ihre Bedeutung für die Anfänge der Stadt, in: *Život v archeologii středověku*, Praha, v tisku.
- CHYTIL, K., 1900: *Soupis památek historických a uměleckých v politickém okrese Chrudimském*, XI. Praha.

- LANCINGER, L.–MUKOVÁ, J., 1995: Chrudim-Filištinská čp. 37/I. Stavebněhistorický průzkum SÚRPMO. Praha.
- LÍBAL, D.–MACHÁČKOVÁ, J., 1970: Chrudim. Stavebněhistorický průzkum města I. Pasport SÚRPMO. Praha.
- POCHOBRADSKÝ, F., 1926: Staré domy chrudimské, Vlastivědný sborník východočeský III, 94–99.
- SIGL, J., 1995: Předstihový výzkum v Hradební ulici čp. 14 v Chrudimi v r. 1994, Zpravodaj muzea v Hradci Králové 21, 61–72.

Z u s a m m e n f a s s u n g

Archäologische Forschung in der Stadt Chrudim im Jahr 1996

Seit 1981 steht die Stadtkernforschung im Interesse der Archäologen. Bisherige Erkenntnisse haben besonders die Anfänge der Besiedlung durch die archäologischen Quellen besser erklärt.

Die Stadt Chrudim hat keinen Denkmalschutz gewährt. Aufgrund der ältesten Karte aus dem Jahr 1826 waren im Stadtkern 140 Häuser. Während des 20. Jhs. wurden 28 Häuser durch Neubauten ersetzt. Bis zum Jahr 1945 waren es 15 Häuser, in den letzten 10 Jahren waren es 7 Häuser. Warnend ist aber die Wirklichkeit, daß nur in zwei Fällen eine bauhistorische Untersuchung durchgeführt wurde.

Die archäologische Erforschung im Jahr 1996 wurde auf einer Fläche von 1 450 m², auf der Parzellen von 6 Häusern, durchgeführt (Abb. 1). Die Lage der Forschungsfläche war am Rande eines Bergzuges. Diese Lage war besonders für die Feststellung der ältesten Befestigung wie aus der Urzeit so auch aus dem Frühmittelalter günstig. Die Erforschung der Höfe hinter den niedergerissenen Häusern hat die Erörterung der Fragen, die mit der Entwicklung der hochmittelalterlichen Stadt verbunden sind, versprochen.

Nach vielen Schwierigkeiten, besonders mit der Finanzierung der Grabungsarbeiten, fang die Grabung am Anfang Juli 1996 an. Dieser Vorbericht informiert über die Ergebnisse auf den Parzellen der Häuser Nr. 37/I, 38/I und 40/I. Es handelt sich um 3/5 der Forschungsfläche.

Die älteste Besiedlung auf dieser Fläche fällt in die Zeit der Schlesiensplatenizer Kultur mit vielen Objekten. Nach dieser Besiedlung war diese Fläche sehr lange Zeit unbesiedelt. Die slawische Besiedlung fällt in die mittlere Burgwallzeit. Aus dieser Zeit wurde ein Graben festgestellt. Seine Breite war cca 4 m und die Tiefe hat sich 2 m herum bewegt. Die Datierung des Grabens in das 9.–10. Jh. bestätigen nicht nur die Keramikfunde, sondern auch ein Unikatskreuz aus Eisen. Das Kreuz ist mit einem eingeritzten Ornament verziert.

Weitere Etappe der Besiedlung ist schon mit dem Přemyslidischen Burgwall verbunden. Dieser Burgwall war ein wichtiges Verwaltungszentrum. Die Befestigung bestand aus einer Wallanlage. Die Rückwand bildeten waagrecht gelegene Balken, die mit starken Pfosten gestützt wurden. Die Vorderseite des Wallkörpers wurde durch spätere Planierungen zerstört. Die Wallanlage war wenigstens zweimal mit dem Brand kann man in das 11. Jh. und den jüngeren in das 12. Jh. datieren. Hinter der Wallanlage entstanden 150 cm hohe Besiedlungsschichten. Das Wachstum der Kulturschichten wurde im 13. Jh. eingestellt durch eine Planierung. Aus dieser Zeit stammt die Stadtbefestigung, die 1,5 bis 2,0 m breit war. Das Wachstum der Kulturschichte im Mittelalter erreichte cca 50 cm. Die Höfe hinter den mittelalterlichen Häusern wiesen keine wirtschaftliche oder handwerkschaftliche Tätigkeit aus. Einzige Ausnahme bildet ein Backofen auf der Parzelle Nr. 38/I. Dieser Backofen wurde aus Steinen und Ziegeln erbaut und aufgrund der Funde wird in das 15. Jh. datiert. Andere freigelegte Objekte stellen nur die Abfallgruben vor. Ihre Existenz ist vom 13. bis in das 17. Jh. belegt. Nur eine Abfallgrube enthielt die Gegenstände aus dem 19. Jh.

Die Frage, wann ein regelmäßiger Hausausbau auf den freigelegten Parzellen angefangen hat, wurde noch nicht erörtert. Man setzt voraus, daß die aus Stein gebaute Häuser im Laufe des 14. Jhs. entstanden sind, trotzdem, daß die architektonischen Reste, besonders die Türportale erst in das 15. und 16. Jh. datiert sind.

Die Grabungssaison im Jahr 1996 hat wichtiges Fundmaterial zur Kenntnis des Lebens in der mittelalterlichen Stadt gebracht.

A b b i l d u n g :

1. Chrudim. Historischer Stadtkern mit der Bezeichnung der Grabungsarbeiten: 1 – Štěpánkova-Gasse Nr. 85/I, 2 – Komenský-Gasse Nr. 59/I, 3 – Hradební-Gasse Nr. 14/I, 4 – Filištinská-Gasse Nr. 37/42/I. Gezeichnet J. Frolík.

